

שמות

בהמשך לזה – „נקרא חוטא . . תיקצץ ידו' . . אין לו תקנה אלא קבורה” – ומדגיש הרמב”ם שאינו כן, אלא (א) ש-הגבהת יד על חבירו יש בזה איסור גמור, ו(ב) שהמגבי' ידו „הרי זה רשע”, כלומר, שאין זה ענין של קריאת שם בלבד, אלא שחל עליו דין רשע, וכמ”ש בהגהות מיימוניות כאן (בשם הראב”ן) שהוא פסול לעדות ולשבועה.

ועפ”ז יש לבאר טעמו של הטור ש-שינה בדין זה מלשון הרמב”ם, וז”ל: „אסור לאדם שיכה לחבירו ואם הכהו עובר בלא . . והמרים ידו על חבירו ל-הכותו אע”פ שלא הכהו נקרא רשע” – היינו (א) שהשמיט הדגשת הרמב”ם שיש בזה איסור, (ב) נקט לשון הש”ס „נקרא רשע” (ולא כלשון הרמב”ם „הרי זה רשע”), כי הטור סבירא ל’ שאין בזה פסול הלכה למעשה, ומביא זה בסגנון אגדה, להודיע גודל העון (כמו שמביא דברי אגדה בכמה מקומות בנוגע למדות והנהגות וגם למצות שונות).⁷

א. „ויאמר לרשע למה תכה רעך”, ופרש”י „למה תכה – אע”פ שלא הכהו נקרא רשע בהרמת יד”. ומקורו במס’ סנהדרין: אמר ריש לקיש המגבי' ידו על חבירו אע”פ שלא הכהו נקרא רשע שנאמר ויאמר לרשע למה תכה רעך למה הכית לא נאמר אלא למה תכה אע”פ שלא הכהו נקרא רשע.

דין זה הובא להלכה ברמב”ם, וז”ל: אסור לאדם לחבול בין בעצמו בין ב-חבירו . . כל המכה אדם כשר מישאל . . הרי זה עובר בלא תעשה . . אפילו להגבי' ידו על חבירו אסור וכל המגבי' ידו על חבירו אע”פ שלא הכהו הרי זה רשע.

והנה הרמב”ם שינה מלשון הש”ס ב-שתיים: (א) מוסיף „אפילו להגבי' ידו על חבירו אסור”. (ב) במקום „נקרא רשע” כ’ „הרי זה רשע”.

ויש לפרש כוונת הרמב”ם בזה: מאמר ר”ל בש”ס אפשר לפרש שלא נאמר להלכה למעשה, אלא כדברי אגדה, ב-גודל עון הכאת חבירו כו’ [וכדמשמע לכאורה מהמאמרים שהובאו בגמ’ שם

(7) ראה רש”י שם. ערוך לנר שם (אבל בתוס’ שם פליג). וראה עין יעקב לע”י סנהדרין שם.

(8) אות א’. ובדפוס קושטנטינא (נדפס ברמב”ם מהדורת פרנקל) „וכן פסק בו”.

(9) לסנהדרין שם, הובא במדכ”י (ב”ק סק”ב). סנהדרין סתרציה) – הביאו הב”י לטור ח”מ הל’ עדות סל”ד ס”ד (כדלקמן בפנים) וכן בבית שם ס”ב. וכן נפסק להלכה ברמ”א ח”מ שם ס”ד.

(10) ח”מ ר”ס תכ.

(11) אבל ראה יש”ש ב”ק פ”ח סס”ג (מתשובת ר’ חיים, הובא בשו”ת מהר”י ווייל סכ”ח): כל רבותינו שוין בזה שהמגבי' ידו על חבירו נק’ רשע ופסול לעדות ולשבועה . . ואע”פ שלא הכהו.

(12) ומודגש גם בחילוק המשך לשון הרמב”ם

(1) פרשתנו ב, יג.

(2) נח, ב.

(3) הל’ חובל ומוציא פ”ה הא”ב (וש”ג).

(4) כז – כ”ה גם בש”ס לכמה ג” (ע”י ועוד –

ראה דק”ס סנהדרין שם. וש”ג).

(5) ראה ילקוט שינויי נוסחאות ברמב”ם מ-הדורת פרנקל, שבכמה כת”י הגירסא „נקרא רשע”.

(6) וראה שו”ת מהרי”ט אה”ע סי’ מג (סד”ה ולפי עדות) „ואפשר דדברי הגדה הם ולא עיקר דרשה” (ומסיים „ויש לחוש בזה להחמיר”).

רשע למה תכה רעך"). וכן מפורש בחי' נודי', "וחכמים ז"ל מנעו אותנו אפילו מלרמוז להכות ואמרו כל המגבי' ידו על חברו להכותו נקרא רשע שנאמר ויאמר לרשע למה תכה רעך", הרי ל' הדיא שהוא רק איסור דרבנן¹⁹.

אמנם בב"י על הטור שם²⁰ כ' בביאור דעת המרדכי²¹ שהמגבי' ידו על חברו פסול לעדות, וז"ל "ואם המגבי' יד על חברו אינו לוקה צ"ל להעובר על ל"ת שאין בו מלקות פסול מדרבנן, ואע"פ שמדברי הרמב"ם ורבינו נראה שאינו פסול מדרבנן אלא העובר על דברי רבנו, משמע דכ"ש הוא לעובר על ד"ת שאין בהם מלקות".

הרי שהב"י מפרש דעת המרדכי ש-

[ולכאורה כ"ה דעת המחבר בשו"ע, שהעתיק²² (בהל' חובל²³) ל' הטור הנ"ל (ע"ד חומר הרמת יד על חברו), ואע"כ השמיט בשו"ע הל' עדות²⁴ את דברי ה' מרדכי²⁵ שהמגבי' ידו על חברו פסול לעדות ולשבועה (אף שבב"י בהל' עדות²⁶ העתיק דעת המרדכי, וכדלקמן סעיף ב), דמזה משמע לכאורה, שלהלכה למעשה לא נקט כהמרדכי²⁷].

ב. והנה מפשטות לשון הרמב"ם "אפילו להגבי' ידו על חברו אסור" – דלא כמ"ש בהלכה שלפנ"ז בנוגע למכה אדם, "הרי זה עובר בל"ת" – משמע, ש' אינו איסור דאורייתא אלא רק איסור ד' רבנן²⁸ (ואסמכוה אקרא²⁹ ד' ויאמר ל' –

שם, "שהוא איסור דאורייתא". וראה לקמן בפנים סו"ט³⁰ והערה 28.

(19) מצוה תקצה. ועד"ז הוא בסהמ"צ (מל"ת ש) בתרגום העלירי וקאפח: וכבר הזהירו (עליהם השלום) מלרמוז להכות [ולא, "הזהירנו" כבסהמ"צ לפנינו].

אבל להעיר מיד מלאכי כללי הרמב"ם אות כב ש"לפעמים כותב הרמב"ם ז"ל בספר המצות שלו על איזה דין שהוא מדרבנן ואין הכוונה מדרבנן לגמרי... אלא שהוא מקובל אצלם אותו איסור ל' אסרו דבר תורה. ע"ש. וראה גם שד"ח כללי ה' פוסקים שם אות ז. ואכ"מ.

(20) אלא שצע"ק עפ"י אם משום זה יחול עליו דין רשע לפסולו לעדות – שהרי רק המחויב מלקות (מה"ת או מדרבנן) נק' רשע (ראה רמב"ם הל' עדות פ"י ה"ג) [משא"כ אם הוא איסור דאורייתא אף שאין בו דין מלקות נפסל – כדלקמן בפנים מהב"י].

וי"ל דשאני בנודי', שיש עליו דין רשע (לא רק מפני שעבר על איסור דרבנן, אלא משום שהחזיק קרא רשע, ויאמר לרשע למה תכה רעך) – ראה לבוש חיים סליד סו"ט: וקרא משה רשע פ"כ פסלוהו רבנן ג"כ לעדות. ועיי"ג שו"ת ב"י הנ"ל (הערה 16). שו"ת חוט השני סח"י (צוין בברכ"י חו"מ שם אות טו).

והטור: ברמב"ם בא ענין זה בסגנון של המשך – אסור לאדם לחבול ב' ולא החובל בלבד אלא כל המכה ב' אפילו להגבי' ב' אסור – כי זהו דין ואיסור כהלכה הקודמת: משא"כ בטור בא כמאמר בפ"ע – "אסור לאדם שיכה ב' והמרים ידו על חברו ב'".

(13) ועד"ז בשו"ע אדה"ז ריש הל' נזקי גוף ונפש.

(14) סליד שם.

(15) נסמן בהערה 9.

(16) ותלוי לכאורה בשקוט"ט אם זה שהשמיט המחבר דינים שהביאם בב"י הוא משום שלא ס"ל כן להלכה או מפני טעמים אחרים (ראה יד מלאכי כללי השר"ע אות ד. שד"ח כללי הפוסקים סימן יג אות ה. ושו"ת). ולהעיר שבנודי' משמע בשו"ת הב"י (דיני קידושין ס"ב) שס"ל כהמרדכי להלכה (שפסול עכ"פ מדרבנן).

(17) לדעת הכס"מ (ריש הל' גזילה ואבידה) דכשהרמב"ם כותב סתם "אסור" אינו אלא דרבנן. וגם לדיעות החולקים (ראה יד מלאכי כללי הרמב"ם אות וי"ד. שד"ח כללי הפוסקים ס"ה אות ט) – הרי בנודי' ששינה הרמב"ם מלשונו שלפנ"ז, משמע כבפנים. וראה שד"ח שם.

(18) ראה שו"ת ב"י שבהערה 16. – בסמ"ע חו"מ סליד סק"ד, אסמכוה אקרא. אבל ממשיך

זה רק משום שפעולה זו (הגבהת היד) היא הכנה והתחלה של פעולת הכאת חבירו; משא"כ לאופן הב', שגדר ה' "רשעות" הוא הנהגה (מדה) מגונה וכיו"ב של המגבי, הרי הגבהת היד עצמה היא מעשה רע, ולכן מצד הנהגה זו עצמה נקרא רשע²³.

ויש לומר שזהו טעם הפלוגתא, אם הא דהמגבי ידו על חבירו נק' רשע הוא רק ענין חמור מדברי אגדה או שהוא הלכה ואיסור וחל עליו דין רשע (ופסול לעדות ולשבועה) – ובהקדם:

כלל הוא²⁴ בדיני התורה (מלבד ע"ז כו') שאין מענישים על מחשבה. ועפ"ז אינו מובן בנדו"ד, אם האיסור הוא "הכאת חבירו" – למה "המגבי" ידו על חבירו אע"פ שלא הכהו נקרא רשע?

ואע"פ שכאן היתה לא רק מחשבה, אלא גם מעשה של הגבהת היד – מ"מ, הרי אין בזה מעשה דהכאת חבירו.

ויש לומר, שזהו טעם השיטה דהא ש"נ, נקרא רשע" אינו דין רשע להלכה (לפסול לעדות ולשבועה) – כי אין אדם נפסל לעדות ולשבועה על ידי הגבהת יד.

אבל לדעת הרמב"ם, "הרי זה רשע" – כי ס"ל כאופן הב' הנ"ל, שעצם הגבהת היד ה"ז דבר האסור²⁵, וא"כ עשה מעשה אסור.

אלא שעפ"ז צ"ע סברת הב"י שהמגבי

הוא ל"ת דאורייתא²⁶ (וכן משמע מפש"טות לשוננו, שמספקא ל"י אם לוקה או לאו²⁷ – כמ"ש, ואם המגבי כו' אינו לוקה צ"ל כו').

ונמצא ששלש שיטות יש בפירוש מאמר ר"ל: א) שלא נאמר בתור הלכה ופס"ד כ"א ע"ד האגדה. ב) שזהו איסור גמור דרבנן. ג) שעובר בל"ת דאורייתא (ועד שקס"ד לומר שחייב מלקות).

ג. ונראה לבאר יסוד פלוגתא הנ"ל – שתלוי בהגדרת האיסור ד"מגבי" ידו על חבירו – שיש לפרשו בשני אופנים:

א) הגבהת ידו על חבירו ה"ז התחלת הפעולה של הכאת חבירו. וזהו החידוש בהדין דהמגבי ידו על חבירו נקרא רשע, דבהתחלת (כוזד) פעולת ההכאה – כבר "נקרא רשע".

ב) אין האיסור מצד צער והיזק חבירו המוכה על ידו, אלא מצד המגבי, ש"עצם הגבהת היד על חבירו היא פעולה אסורה.

כלומר: האיסור דהכאת חבירו או גם המגבי יד עליו (כמו כל האיסורים שבין אדם לחבירו) יש בו ב' חלקים: א) מצד הנפעל – היזק וצער לחבירו. ב) מצד הגברא (הפועל) – הנהגה (מדה) רעה של המגבי והמכה.

וזהו החילוק בגדר ה"רשעות" ד"מגבי" ידו על חבירו: לאופן הא' הרי

(23) להעיר מנתיבות עולם להמהר"ל נתיב אהבת ריע רפ"א. חדא"ג מהר"ל סנה"ש.

(24) ראה קידושין לט. ב. ושי"נ.

(25) וי"ל שעד"ז היא שיטת רש"י בפירושו עה"ת שבי' "אע"פ שלא הכהו נק' רשע בהרמת יד" (ולא כ' "בהרמת יד על חבירו" וכיו"ב), ומשמע שזהו מצד עצם הרמת היד.

(21) ולהעיר, שבשו"ת הבי"י שם משמע שם-ספקא ל"י אם נפסל מדרבנן או שהוא פסול מה"ת. וכן בשו"ת מבי"ט ח"א סו"ס רצא. ובשו"ת מהר"ט (שבועה 6) משמע שלדעת המרדכי פסול מה"ת. וראה שו"ת חוט השני שם.

(22) אלא שבדרכי משה הארוך, סמ"ע חו"מ שם סק"ז (ועוד) נקטו שכוונת הב"י היא שאינו לוקה. וכ"ה בשו"ת מהר"ט שם.

ד. ויש למצוא מקור לג' שיטות הנ"ל בשינויי לשונות חז"ל בג' מקומות שהו' בא ענין זה דהמגבי' ידו על חבריו:
(א) בגמ' הלשון (כנ"ל סעיף א): "ה' מגבי' ידו על חבריו אע"פ שלא הכהו נקרא רשע".

(ב) בשמות רבה פרשתנו³² נאמר: "ויאמר לרשע . . הכית לא נאמר אלא תכה מכאן שמשעה שאדם מרים ידו להכות חבריו אע"פ שלא הכהו נקרא רשע".

(ג) בתנחומא³³ ובמדבר רבה³⁴ איתא: "ארבעה נקראו רשעים, (אלו הן) הפושט ידו לחבירו להכותו אע"פ שלא הכהו נקרא רשע . . והלוח ואינו משלם . . ומי שיש בו עזות פנים . . ומי שהוא בעל מחלוקת".

כלומר: בגמ' נאמר סתם "המגבי' ידו על חבריו", ואילו במדרשים אלו בא בהוספה והדגשה "מרים ידו להכות חבריו", הפושט ידו לחבירו להכותו".

וע"פ הנ"ל יש לומר, שלדעת הש"ס האיסור הוא בעצם מעשה הגבהת היד על חבריו (כנ"ל בדעת הרמב"ם), ולכן לא נאמר בש"ס "להכותו"³⁵ [ובזה יומתק

תיכף בתחילת הפעולה כשחבירו עדיין לא נפגע, ולא אמרינן כן בגניבה וגזילה וכיו"ב – י"ל כי הכאת חבריו היא כולה מעשה של רשעות, מבלי כל ריוח לעצמו, ולכן החמירה תורה באיסור זה שחל עליו תוקף האיסור מהתחלת הפעולה.

(32) פ"א, כט.

(33) קרח ח.

(34) קרח פ"ח, יב. וראה גם פסיקתא דר"כ פ' ביום השמיני עצרת.

(35) אבל להעיר, שלפי תרגום העליר וקאפח בטהמ"צ להרמב"ם שם, הובא שם מאמר הגמ' בלשון "כל המגבי' ידו על חבריו להכותו" (אבל

ידו על חבריו הוי לאו מדאורייתא (ועד שקס"ד שחייב מלקות), שלדעתו ה"ז משום הלאו דחובל בחבירו³⁶ – כיצד אפשר לומר שעבר על לאו זה כשחבירו לא נחבל על ידו?

וי"ל (בדוחק עכ"פ) שס"ל שזהו חידוש התורה בלאו דהכאת חבריו (שלא מצינו דוגמתו בשאר איסורים): אע"פ שאזהרת הלאו עצמו, היא הכאת חבריו (בפועל) – "לא יוסיף גו' להכותו"³⁷ – בא הכתוב "ויאמר לרשע למה תכה רעך", "למה הכית לא נאמר אלא למה תכה" לגלות על הלאו דהכאת חבריו³⁸, שגם בתחילת פעולת ההכאה, דהיינו הגבהת היד על חבריו³⁹ (ואף שלא המשיך בפעולה זו וחבירו לא הוכה) כבר עבר⁴⁰ על לאו זה⁴¹.

(26) דפשיטא דמ"ש "ויאמר לרשע למה תכה רעך" אינו לשון ציווי, לאו. וראה שו"ת חוט השני שם.

(27) תצא כה, ג.

(28) ואולי זוהי כוונת הסמ"ע (שבעה ערה 18) "אסמכוה אקרא".

(29) להעיר מהשק"ט במפרשים בסוגיא דכתור' בות (לא, א) "הגבהה צורך אכילה . . הגבהה צורך הוצאה". וצ"ע אם היינו ממש ככאן, אף שבשניהם אינה אלא הכנה להפעולה ולא הפעולה (לא הכהו).

ויש לחלק, כי בגמ' שם מדובר שלפועל נעשית כל הפעולה (ואכילה, או הוצאה), אלא שאנו דנים מאימתי מתחיל החיוב, אם מעצם פעולת האכילה (הוצאה) עצמה, או כבר מההכנה להפעולה: משא"כ בנדו"ד שמעולם לא בא לידי הפעולה עצמה (שהרי "לא הכהו"). ועוד. ואכ"מ.

(30) אבל מוכן הטעם שאין בזה חיוב מלקות (ראה פוסקים שנשמנו בהערה 22) – כי לענין חובל בחבירו אין כאן מעשה (ראה גם חכמת שלמה ל' שו"ע ח"מ סל"ד שם, בהשמטה שנדפסה בסוף ה' סימון).

(31) ומה שדוקא באיסור זה דהכאת חבריו נפסל

נקרא רשע", והיינו שהמדובר באותו גדר של קריאת שם רשע הנפעל על ידי הכאת חבריו עצמה, והחידוש שבמדרש הוא, שהתחלת קריאת שם זה היא "מ" שעה שאדם מרים ידו להכות חבריו, כאילו שבהגבחה ידו הוא מתחיל להכות את חבריו. וזהו כשיטת הבי" (בפירושו על הטור), שהמגבי' ידו על חבריו הוי מגוף הלאו דחובל (ומכה) חבריו, כנ"ל.

משא"כ בתנחומא ובמדב"ר שסתם, ה" פושט ידו לחבירו להכותו אע"פ שלא הכהו נקרא רשע", ומביא פרט זה ביחד עם עוד ג' ש"ג, נקראו רשעים" – אין ה' כוונה לדין והלכות רשע, אלא ע"ד האגדה, כמו שאר הג' שנמנו במדרש שם שנקראו רשעים, שלא הובאו להלכה שנפסלו לעדות ולשבועה. וזהו כדעת הטור, כנ"ל.

ה. ויש להוסיף ביאור בשיטת ה' רמב"ם, שעצם הגבחה היד על חבריו יש בו איסור:

תכלית בריאת האדם ה"ה, לשמש את קונו³⁹, על ידי קיום התורה והמצוות, בכל אבר ואבר שבו לפי ענינו (וכ' מבואר בפרטיות בס' חרדים – חלוקת המצוות לפי אברי האדם).

והנה, "יד" מורה על ענין הנתינה⁴⁰. וי"ל שזהו עיקר תכלית בריאת היד – להשתמש בה לנתינה (להשפעה, חסד – מה הוא גמ"ח אף אתה כו'⁴¹); אבל

כפל הלשון, שבסוף מאמרו חוזר עוה"פ "אע"פ שלא הכהו (נקרא רשע)"³⁶ – להדגיש, שאיסור זה אינו שייך להכאת חבריו, אלא הגבחה יד (להכות) כשל-עצמה היא האיסור, "אע"פ שלא (שאינן המשך, לא) הכהו".

משא"כ להמדרשים, שתוכן הענין דה-רמת יד על חבריו הוא, שזוהי (התחלת הפעולה של) הכאת חבריו, לכן מוסיפים "מרים ידו להכות חבריו", הפושט ידו לחבירו להכותו".

[ועפ"י אתי שפיר זה שגם הטור מו-סיף תיבה זו – "והמרים ידו על חבריו להכותו" (שליטא בגמ' כנ"ל)³⁷ – שהרי לדעת הטור החומר דהגבחה ידו על חבריו הוא מפני שזוהי התחלת פעולת הכאת חבריו³⁸ (אע"פ שלהיותה רק התחלה אין עליו דין רשע, כנ"ל)].

אמנם גם שני המדרשים הנ"ל יש ביניהם חילוק יסודי:

בשמור"ר ההדגשה היא – "מכאן שמ" שעה שאדם מרים ידו להכות חבריו . .

בגמ' לפנינו ליתא. ובדק"ס לסנה' שם לא הובאה גירסא כזו. וגם בס' היד לא הובאה תיבת "להכותו". (36) וראה דק"ס סנה' שם, שלכמה ג' ליתא סיום זה. וכן ליתא בריף ב"ק ס"פ החובל. (37) ולהעיר שנקט הלשון "והמרים ידו" – שהוא ע"ד ל' המדרש (שמור"ר) ולא "המגבי' ידו" (כל' הש"ס).

(38) וי"ל, שמטעם זה מסיים הטור (בהמשך להדין ד"והמרים ידו כו") "וכל שכן שאסור לחבול בחבירו" – שלכאורה מקומו בתחילת הלכה זו [וכהסדר ברמב"ם שמתחיל "אסור לאדם לחבול כו" ואח"כ ממשיך, "ולא החובל בלבד אלא כל המכה כו" (ומסיים) אפילו להגבי' כו"] – אלא שבה מדגיש שהא ד"והמרים ידו על חבריו להכותו" הוא גדר אחד עם, לחבול בחבירו". ולהעיר שבשו"ע שם (וכן בשו"ע אדה"ז הנ"ל הערה 13) הושמט סיום זה שבטור.

(39) משנה וברייתא סוף קידושין.

(40) להעיר ממחז"ל (תנאי פכ"ג – כח, ב) "יד המחלקת דצקה". וראה תקו"י בהקדמה (ז, א) חסד דרועא ימינא. שרש מצות התפלה פ"ב (ע"פ שלה – יא, א"ב. יג, ב ואילך. קסא, א"ב). אוה"ת ויקרא (כרך ג) ע' תשמח. ועוד.

(41) רש"י עקב יא, כב. פ' ראה יג, ה. וראה ספרי עקב שם. סוטה יד, א.

ויש לומר, שענין זה נרמז גם במקור הלימוד — „ויאמר לרשע למה תכה רעך“:

המכה והמוכה בנדוד היו דתן ו־אבירם⁴⁶, שהיו „נציים“⁴⁷ זה עם זה. והנה לקמן בסוף פרשתנו⁴⁸ מסופר, דלאחרי ששוטרי בני טענו לפרעה „למה תעשה כה לעבדיך“ ופרעה ענה „לכו עבדו ותבן לא יתן לכם ותוכן לבנים תתנו“ — פגעו דתן ואבירם⁴⁹ את משה ואת אהרן „ויאמרו אליהם ירא ה' עליכם וישפוט אשר הבאשתם את ריחינו בעיני פרעה ובעיני עבדיו לתת חרב בידם להרגנו“. ונמצא, שדתן ואבירם השתדלו לטובת ישראל (ובפרט ע"פ הפירוש⁵⁰ שהם היו משוטרי בני, שצעקו אל פרעה (כנ"ל) „למה תעשה כה לעבדיך גו"י⁵¹) — ומ"מ,

ידו דוקא, ולא נקט לשון כללי — ע"ד „כל המכה אדם“ (כלשון הרמב"ם לפנ"ו) — הכולל גם בעיטה ברגלים וכיו"ב, כי החטא בין אדם למקום בעצם ההגבהה כו' על חבירו הוא בעיקר בידו של אדם.

(46) רש"י עה"פ. נדרים סד, ב. שמור שם.

ובכ"מ.

(47) ל' הכתוב כאן. וראה רמב"ם הל' חובל ומויק שם ה"א — „דרך נציין“ (אלא ש"ג „דרך ביוין. ואכ"מ).

(48) ה, ט"כא.

(49) רש"י בפ"י הב', משמור' שם (פ"ה, כ). נדרים סד, ב. ועוד.

(50) נחלת יעקב (הובא בשפ"ח) על פרש"י שם, ע"פ שמור' שם.

[נחלת יעקב קאי על פי' הא' ברש"י שם ש„ויפגעו אנשים מישראל“. אבל מההוכחה שלו (ש„ודאי מהשוטרים היו“) ממשיג, בצאתם מאת פרעה“ (שאא"פ לפרש שקאי על משה ואהרן) — מוכח שכה"ג גם לפי' הב' ברש"י (ש„ויפגעו“ קאי על דתן ואבירם)].

(51) שמות שם, טו. — וכמסופר בכ"מ (ראה רש"י שם, יד — משמור' עה"פ. ועוד) מסניף של השוטרים להגן על בני.

כאשר האדם „מגביו ידו על חבירו“ — שתמורת ההשתמשות ביד לתכלית ברי-אתה, להיטיב לחבירו, ה"ה משתמש בה באופן הפכי, להכות את חבירו — ול-העיר שזהו רשעות ללא הנאה ורייח להמכה (דלא כמו הנאת הגנב מגניבתו וכיו"ב⁴², ובל' הכתוב⁴³: לא יכוו לגנב כי יגנוב למלא נפשו כי ירעב) — הרי יש בזה חטא חמור בין אדם למקום (לבוראו), כי הרי הוא מהפך את תפקיד בריאתה של היד מהקצה אל הקצה, כנ"ל.

[ויש להוסיף: כיון שרובן של מצוות התורה הן מצות מעשיות, לעשותן בידו של אדם⁴⁴, נמצא, שהאבר העיקרי שבו מתקיים (רוב) ה„שימוש“ לקונו, הוא יד האדם דוקא (משא"כ שאר האברים, שאף שגם בהם צריך הוא לשמש את קונו, הרי עיקר שימושו הוא בעניני הכשר מצוה, כמו ריצה לדבר מצוה וכיו"ב). נמצא, שכשהוא משתמש בידו באופן הפכי, הרי יש בזה ניגוד וסתירה ל-כללות תכלית בריאת האדם „לשמש את קונו“].

וחטא זה כלפי הקב"ה, מתחיל תיכף בהגבהת היד על חבירו (גם קודם ה-פגיעה בחבירו), שבהגבהה זו ה"ה מש-מש בידו היפך כוונת בריאתו⁴⁵.

(42) ראה לעיל הערה 31.

(43) משלי ו, ל.

(44) כי העש"י שע"י רגלי האדם אינה דומה כלל להעש"י שעל ידי ידיו. כנראה במוחש, ש-חכמת המעשה היא ביותר וכיותר במלאכות היד מב-מלאכות הרגל.

(45) ע"פ המבואר בפנים יומתק הל' „המגביו“

(*) משא"כ בהמה וחי' — אין חילוק (כמעט) בין ידיים לרגלים, היזק נעשה ע"י שניהם, או גם ע"י שן וקרן שלהם וכיו"ב.

הנה עמפֿשנתֿל בפירוש „מגבי ידו על חבירו“, שזהו מצד השינוי הנפעל במציאות היד, היפך תכלית בריאתו – י״ל שעד״ז ישנו גם למעליותא, שהאדם משתדל באופן של שינוי טבעו ורגילותו בטובת חבירו, עד לאופן של „הגבהה“, שמגבי את „ידו“ (כח ההשפעה שלו) למעלה ממדידה והגבלה, עד שהוא ב־מצב של „על חבירו“ – למעלה מחבירו, כי השפעת החסד שלו היא יותר מה־מוכרח לחבירו, ועד שנותן למעלה מ־כל־הקיבול של חבירו.

ולהעיר משני האופנים⁵⁵ דנתינה לחבירו: די מחסורו, לעשרו.

ולכן „נקרא רשע“ – מלשון „ובכל אשר יפנה ירשיע“⁵⁶, שפירושו „ינצח“⁵⁷, „יצליח“⁵⁸, דהיינו הצלחה שלא ע״ד הרגיל, למעלה ממדידה והגבלה.

וזהו גם ההוראה למעשה מהלכה זו: נוסף על פשטות הענין, גודל הזהירות בתכלית מכל ענין של הגבחת יד על חבירו, הרי – מהלכה זו צריך האדם ללמוד גם הוראה בקצה השני – שתהי הנהגתו הנהגה של „המגבי ידו על חבירו“ למעליותא, להשתדל בטובת חבירו – י״ד המחלקת צדקה – יותר מטבעו ורגילותו, עד כדי להגבי ולהוציא את ידו (עם כל מציאותו) מכל מדידות והגבלות, „בכל מאדך“.

(משיחת ש״פ נח תשמ״ח)

בנדון זה, תמורת השתדלותם לטובת יש־ראל, הנה הם עצמם ובינם לבין עצמם התנהגו באופן הפכי (היפך רגילותם) והיו נצים זה עם זה!

[ע״ד ומעין הנ״ל במגבי ידו על חבירו – שתנועת ידו זו היא היפך כוונת בריאת היד עצמה].

ו. ובעומק יותר, וע״ד החסידות – יש לומר:

נתבאר במק״א⁵⁹, דכיון שאלפיים שנה קדמה תורה לעולם⁶⁰, והרי קודם שנברא העולם לא שייד ענין של חטא כו' – עכצ״ל, שבכל ענין ותיבה שבתורה יש (גם) פירוש פנימי ורוחני, שעל פיו כולו טוב.

ועד״ז צ״ל בענין איסור הכאת חבירו בכלל ובפרט ענין זה ד״המגבי ידו על חבירו. . נקרא רשע – שאפשר לפרשו גם למעליותא.

והביאור כזה:

נוסף ע״ז שהענין ד״תכה רעך כפשו־טו ישנו גם בקדושה, כמו „הכאת“ ה־רופא הנדרשת לרפאות את האדם, וית־רה מזו – מצות מילה, שבאה על ידי „חבלה“ ויציאת דם, באופן שיש על הנימול דין חולה, ועד שבינים ג' מחללים עליו את השבת⁶¹, שכ״ז הוא באופן ש־הוא דבר רצוי וטוב [ומובן, שכבר בעת התחלת מעשה זה (רפואה או מילה ו־כיו״ב), ע״ד „המגבי כו' אע״פ שלא הכהו כו״], ישנה כבר מעלת הטוב עצמן] –

(55) ספרי ורש״י פ' ראה טו, ח. כתובות סז, ב.

(56) ש״א יד, מז.

(57) פסיקתא דריב׳ פ' החודש. במדבר רבה

פ״א, ג.

(58) ראה סנהדרין צג, ב (ובתדאג מהרש״א

שם ד״ה לא אמרו). מפרשים לש״א שם. וראה

לקר״ש חכ״ה (ע' 277, 281).

(52) לקר״ש חלק ל ע' 17 ואילך. ועוד. וראה

סה״מ עטרית ע' תקטו ואילך.

(53) ב״ר פ״ח, ב. נתחומא וישב ד. ועוד.

(54) שבת קלד, ב. במב״ם הל' מילה פ״ב ה״ח.

הל' שבת פ״ב ה״ד. טשו״ע אורח שוליא ס״ט.

שר״ע אדה״ז שם ס״א.

שמות ב

במלחמה – כדאיתא בירושלמי^ה, דורו של דוד כולם צדיקים היו וע"י שהי' להן דילטורים היו יוצאים במלחמה והיו נופלים . . דורו של אחאב עובדי ע"ז היו ועל ידי שלא הי' להן דילטורים היו יורדים למלחמה ונוצחין^ו – אבל לכ-אורה מזה למדנו רק שיש סגולה מיו-חדת בשלום^ז (ובמילא – חסרון בלה"ר ומחלוקת) בענין דנצחון במלחמה; אבל מהי השייכות לגאולת ישראל, ועד כ"כ שבזה תהי' תלויה גאולתם משיעבוד ה-אומות?

ב. יתירה מזו:

בשמות רבה^י על פסוק זה מבליט עוד יותר את חטא לשון הרע כדבר ה-מעכב את הגאולה, וז"ל, "הי' משה מהרהר בלבו ואומר מה חטאו ישראל

א. עה"פ^א, "וירא משה ויאמר אכן נודע הדבר" איתא בתנחומא^ב שאמר משה, "יש ביניכם לשון הרע והיאך אתם ראויין לגאולה".

וצריך להבין: מצינו במדרשי רז"ל^ג שבגלות מצרים היו בין בני עובדי ע"ז, ואעפ"כ נגאלו ממצרים, וא"כ – מהי הפשיטות אצל משה, דמכיון ש"יש ביניכם לשון הרע (ו)היאך אתם ראויין לגאולה", שבגלל חטא לשון הרע לחוד כבר אינם ראויים לגאולה?

רז"ל הפליגו מאד בחומר האיסור ד-לשון הרע, ואמרו, "כל המספר לשון הרע כאילו כפר בעיקר"^ד, ועד ש"כל המספר לשון הרע מגדיל עונות כנגד שלש עבירות ע"ז וג"ע ושפ"ד"^ה, אבל מ"מ תמוה הדבר, שהחטא דע"ז בפר"מ לא עיכב את גאולתם, ואילו חטא לשון הרע ה"ה מניעה לגאולת בני"י!

עוד מצינו ברוז"ל שיש חומר בענין לשון הרע אפילו לגבי ע"ז בענין נצחון

(8) פאה שם. הובא גם בכח"י עה"פ כאן (ושם הביאו ממדרש תהלים ז, ו). וראה גם הנסמן בהערה הבאה.

(9) וכמבואר בכ"מ בחז"ל מעלה זו בשלום (ו)פחיתות המחלוקת) – ראה ספרי ובמדב"ר (פ"א, ז) עה"פ (נשא ו, כו) וישם לך שלום. ב"ר פלי"ג, ו. תנחומא צו ז, שופטים יח. פרש"י נח יא, ט.

וראה גם מס' דרך ארץ זוטא פ' השלום (ובכ"מ מהג"ל) בנוגע מעלת השלום (וחסרון המחלוקת) ב-כלל.

(10) פרשתנו פ"א, ל.

(*) להעיר, שר"א הקפר (ברבי) הוא בעל הד-מאמר (בתנחומא שם), גדול השלום שאפי' ישראל עצמן עושין ע"ז ועושין חבורה א' כו"ו (וגם בספרי ובמדב"ר בעל המאמר הוא ר"א בנו של ר"א הקפר), והוא הוא בעל המאמר ממכילתא בא שם (שהיו בידם ד' מצות, כדלקמן הערה 34, שלשיטתו ע"ש ובמפרשים) היו שטופין במצרים בע"ז.

(1) פרשתנו ב, יד.

(2) פרשתנו יו"ד.

(3) ראה מכילתא בשלח יד, כט. וראה מכילתא (ופרש"י) בא יב, ו. וכ"כ הרמב"ם הל' ע"ז ספ"א – הובא לקמן בפנים (סעיף ה).

(4) להעיר משמו"ר פמ"ג, ח.

(5) ערכין טו, ב. רמב"ם הל' דעות פ"ז ה"ג.

(6) ערכין שם. וראה ירוש' פאה פ"א ה"א. רמב"ם הל' דעות שם. פיה"ש להרמב"ם אבות פ"א מ"י (בסופה).

(7) וראה בכל הסוגיא דערכין שם (וכן בשאר המקומות שבהערה שלפניו) כו"כ פרטים בחומר איסור לשון הרע.